

A szociológia országos szakkönyvtára új szerepben: A Szociológiai Gyűjtemény mint híd

The national library of sociology in a new role: the Sociological Collection as a bridge

Kerékgyártó Ágnes
Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár Központi Könyvtár
Szociológiai Gyűjtemény
osztályvezető

Beérkezett: 2024.01.08.
Elfogadva: 2024.02.06.
Publikálva: 2024.03.26.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Dokumentációs Osztályát 50 évvel ezelőtt alapították, ebből az apropóból érdemes röviden áttekinteni, hogy honnan indult és hol tart most utódja, a Szociológiai Gyűjtemény. A szakkönyvtári funkció delegálásának története, a funkció és a gyűjtemény kifejezés fogalmi elkülönítése, valamint az abból adódó következtetések levonása után a Gyűjtemény múltban és jelenben ellátott feladatait vesszük számba. Ennek során láthatóvá válik, hogy egyfelől a társadalmi átalakulásból következő, szakkönyvtárakat érő kihívásokra reagálva, másrészt a saját intézményén belüli speciális helyzetére (szakkönyvtár a közkönyvtáron belül) való válaszként a Szociológiai Gyűjtemény a maga útját a híd szerepében jelölte ki – ami meghatározó jövőbeli terveire nézve is.¹

országos szakkönyvtár; 21. századi kihívások, digitális tartalom, nyílt tudomány, online kommunikáció, szakkönyvtári funkciók, közösségvezérelt könyvtár

The Sociological Collection of the Szabó Ervin Library of Budapest was founded 50 years ago, so it is worth briefly reviewing where it started and where it is now. The article first traces the history of the delegation of the special library function and then distinguishes between the concepts of function and collection. Afterwards it takes stock of the functions that the Collection has performed in the past and present. In doing so, it will be seen that, both in response to the challenges facing special libraries as a result of social change, and in response to its specific position within its own institution (special library within the public library), the Sociological Collection has charted its own role as a bridge – a decisive factor for its future plans.

national specialised library; 21st century challenges, digital content, open science, online communication, specialised library functions, community-driven library

1. A szakkönyvtári funkció elnyerése

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára egy 1968-as gyűjtőkori utasítás óta a szociológia országos szakkönyvtára szerepét tölti be, a kulturális törvény (1997. évi CXL tv.) 3. számú mellékletében megnevezett 11 országos szakkönyvtár

Cite as/Így hivatkozd: Kerékgyártó, Á. (2024) A szociológia országos szakkönyvtára új szerepben: a Szociológiai Gyűjtemény mint híd / The national library of sociology in a new role: the Sociological Collection as a bridge, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 1(1), p. 116-126.

egyikeként. Nem teljesen magától értetődő, és talán nem is közhírt, hogy mi-
ből ered, hová vezethető vissza ez a feladatkör az ország egyik legpatinásabb
közkönyvtára esetében. Tekintsük át ezért először röviden, hogy milyen lépések
során kapta meg a könyvtár a szakkönyvtári funkciót, és hozta létre ennek ellátá-
sára a Szociológiai Dokumentációs Osztályt 50 évvel ezelőtt.

A Fővárosi Könyvtár állományának törzsanyagát alapításakor, 1904-ben a Vá-
rosi Statisztikai Hivatal könyvtárától átvett 33 000 kötet adta, ami alapvetően
társadalomtudományi jellegű volt. Demográfiai, statisztikai, közigazgatási, szo-
ciológiai dokumentumokat tartalmazott, és hivatalnokokat, politikusokat,
szakmabelieket szolgált ki, tehát egy klasszikus szakkönyvtárról beszélhetünk.
Néhány évvel később, Szabó Ervin igazgatói kinevezésével, az ő elgondolása
alapján kezdődött el a Fővárosi Könyvtár átszervezése szakkönyvtárból public
library jellegű nyilvános könyvtárrá. Fiókhálózatot hozott létre és kitágította
a gyűjtőkört, igényes tudományos ismeretterjesztő munkákkal és szépiroda-
lommal bővítve az állományt. A hivatalos átalakulás 1925-ben történt, amikor is
megváltoztatták a könyvtár szervezeti és működési szabályzatát, és a gyűjtőkör
arányainak írásban is lefektetett átrendezésével az akkor már Szabó Ervin nevét
viselő fővárosi könyvtár általános gyűjtőkörű könyvtárrá vált.

A szakkönyvtári minőségben történő szolgáltatás felelevenítése nagyjából
negyven év elteltével, a szociológia magyarországi intézményesülésének kezde-
tével vált ismét aktuálissá. 1963-ban megalakult az MTA Szociológiai Bizottsága,
és hamarosan felvetődött, hogy szükség lenne egy országos szakkönyvtárra,
ami kiszolgálja a szakmát és gyűjti a keletkezett tudományos irodalmat. 1968-
ban a Központi Könyvtár a szociológia országos szakkönyvtára lett, és e szak-
könyvtári feladatkör ellátásának céljából 1973-ban megalakult a Szociológiai
dokumentációs osztály. Az osztály ebben a formában az ezredfordulóig folytat-
ta munkáját, 2000-ben átnevezik Szociológiai Gyűjteményre a FSZEK másik két
gyűjteményének mintájára. Az újabb fordulat 2002-ben, a Palota rekonstrukciója
után történt: ekkor már a Központi Könyvtár is, amiben addig zömmel szakiro-
dalmat és szépirodalmat lehetett kölcsönözni, a közkönyvtári ellátás fokozása
érdekében kibővült a gyerek és a böngészde részleggel - így az állomány tema-
tikája (és benne a szakkönyvek aránya) teljes mértékben eltolódott a szakkönyv-
tári vonaltól a közkönyvtári felé.

2. Gyűjtemény vagy szakkönyvtári funkció?

Az alfejezet címe látszólag egy terminológiai kérdés, azonban nem csak az: a mai
napig alapvetően meghatározza a FSZEK szociológiai szakkönyvtári részlegének
megítélését, hogy hogyan tekintünk rá: különgyűjteményként, melynek fő célja
saját állományának és tereinek menedzselése, használóinak kiszolgálása és szol-
gáltatásainak fejlesztése; vagy pedig funkcióként, mely egy adott szervezeti egy-
séghez delegálva a könyvtár egészén belül lát el egy specifikus részfeladatot.
A két különböző működési mód ugyanis alapvetően eltérő elvárásokat generál.
Lehatárolt gyűjteményként elvárható, hogy legyen önálló karaktere, amit saját ol-
vasói be tudnak azonosítani, elvárható, hogy folyamatosan reagáljon használóinak
igényeire, be tudjon ezekről számolni, és saját, egyedi szolgáltatásokat fejlesszen
célcsoportjának. Egy funkciót koordináló szervezeti egységtől viszont azt várjuk,
hogy a mindennapok során minél inkább simuljon bele az intézmény szolgálta-
tási rendszerének egészébe, segítse elő, hogy az intézmény egésze mind hatéko-
nyabban lássa el az adott funkciót, kövesse figyelemmel és terjessze elő a legújabb
trendeket és megoldásokat, végezze el azokat a speciális részfeladatokat, amelyek

„1968-ban
a Központi
Könyvtár
a szociológia
országos
szakkönyvtára
lett...”

¹ A tanulmány a „Hídépítők, avagy a könyv
híd, a könyvtár összekötő” című, 2023.
október 2-án megrendezett konferencián
elhangzott előadás alapján készült.

miatt létrehozták. A Szociológiai Gyűjtemény elnevezése ilyen szempontból megtevesztő, hiszen azt sugallja, hogy egyértelműen az előbbi működési móddal állunk szemben. A helyzet azonban ennél bonyolultabb.

Az elmúlt évtizedekben a Gyűjtemény mindennapi tevékenysége során ez a két nagyon különböző feladatkör kibogozhatatlanul összekeveredett, ami kettős következménnyel járt. Egyrészt napjainkra extrém módon megnőtt azoknak a feladatoknak a száma, amelyekben helyt kell állni, és meg kell felelni mind a „külső” törvényi elvárásoknak, mind a „belső” fejlesztési szándékoknak és modernizációs igényeknek. Ez a folyamat a feladatok újabb és újabb rétegének egymásra rakódását eredményezte. Másrészt, miközben az osztály mind a „gyűjteményi”, mind „a szakkönyvtári” funkciót illető összintézményi elvárásnak meg kíván felelni, a két szerep betöltése kapcsán – történeti okokból – előbbi esetében sokkal rosszabbak az adottságai és lehetőségei. Ez három kardinális ponton jelenik meg leginkább: az állomány, a tér és a használók kérdése kapcsán.

A szakkönyvtári állományt illetően a FSZEK másik két, gondosan összeállított gyűjteményével összevetve teljesen mások az adottságaink, mivel a Szociológiai Gyűjteményt fizikai értelemben nem határolták le különgyűjteményként, erre szándék sem volt soha (Gócza, Karbach, Sándor 2018 p. 428.). Ahogyan fentebb láttuk, dokumentációs osztályként jött létre 1973-ban, és a Központi Könyvtáron belül a szociológiai könyvek és egyéb dokumentumok beszerzését és feltárását – azaz a szakkönyvtári feladatkört – végezte. A huszadik század elején Szabó Ervin vezetésével alakult ki az erőteljes szociológiai-társadalomtudományi állomány – a Fővárosi Könyvtár állománya maga. Az évtizedek múlásával, a gyűjtőkör bővülésével azonban ez a törzsállomány egyre kisebb szeletet foglalt el a tortából, napjainkban pedig a szakkönyvtári anyag aránya a KK teljes állományán belül nagyjából 10%.

A „nagyjából” kifejezés talán magyarázatra szorul. Az a tény, hogy az országos szakkönyvtár a Központi Könyvtár szervezetébe integrálva működik, azt jelenti, hogy a szociológiai dokumentumok nem különülnek el semmilyen szinten az állomány egészétől, hanem bekerülésük pillanatától beolvadnak abba. Ebből következően néhány évvel ezelőtt még nem tudtuk megmondani, hogy pontosan hány darab dokumentum tartozik a szakkönyvtári állományba, és hogy melyek ezek. Nem volt arra semmilyen lehetőség, hogy egyben lássuk a köteteket, melyek három különböző térre szakadva, különböző emeleteken helyezkedtek el: szabadpolcon, olvasóteremben és raktárban. A három különböző státuszú dokumentumtípusból a kölcsönözhető és a helyben olvasható könyveket darabszámra számon tudtuk tartani – bár a kölcsönzöttségi mutatókat nem ismertük. Ugyanakkor a raktári könyvek száma és azok kölcsönzöttsége, a raktáron belül a régi, a szociológia kezdeteire vonatkozó, ezért tudománytörténetileg értékesebb művek aránya, illetve a külföldi és a magyar könyvek aránya a teljes szociológiai anyagban semmilyen módon nem volt kimutatható. Az elmúlt évek egyik legfontosabb előrelépése a Gyűjtemény szempontjából, hogy komoly szakmai előkészítés után megtörtént a szakkönyvtári állomány statisztikai célú, virtuális lehatárolása.

A szakkönyvtári állományt igénybe vevő olvasókkal való kapcsolattartás azonban mindebből következően továbbra is nehézkes. Ahogyan a szociológiai állomány a valóságban nem különül el az egészétől, akként az azt használó olvasókkal való kapcsolattartás is sok szempontból esetleges. Tudjuk, hogy a szakkönyvtári állományt használják, hiszen a szociológiai-társadalomtudományi könyveket továbbra is kimagasló számban kölcsönzik, az állomány forog, járnak be értük nap mint nap. De ezekkel az olvasókkal a Szociológiai Gyűjtemény munkatársai csak

„Lehatárolt gyűjteményként elvárható, hogy legyen önálló karaktere, amit saját olvasói be tudnak azonosítani...”

esetenként találkozhatnak. Ez alapvetően a Központi Könyvtár általános modernizációs törekvéseinek következménye. A könyvtárban országos szinten is az első között bevezetett automata kölcsönzés lehetővé teszi, hogy bárki úgy használja a könyvtárat, hogy évek alatt egyetlen könyvtárossal sem találkozik. Ez egyrészt modern, gyors, s így jelentősen fokozza az olvasói elégedettséget; másrészt viszont a használói igények a személyes kapcsolat visszaszorulásával sokkal nehezebben mérhetők fel. Mind a raktári kérések teljesítése, mind pedig a kölcsönzés, és az annak során történő szóbeli tájékoztatás egy teljesen másik szinten, más osztály tagjai által zajlik, és ezt – a már kialakult helyzetre való tekintettel – nem könnyű megváltoztatni a használók érdeksérelme nélkül.

A szociológiai olvasóterembe betérőkkel van ugyan az osztály tagjainak kapcsolata – azonban mi is érzékeljük azt az általános tendenciát, hogy a helyben olvasható könyvek használata erőteljesen visszaesett az utóbbi tíz évben, az egyetemisták, kutatók többsége a kölcsönözhető vagy az online is elérhető dokumentumainkat részesíti előnyben.

Természetesen a szociológiai szakkönyvtár közkönyvtárba integráltságának vannak olyan előnyei, amit elkülönülve, tisztán szakkönyvtárként valószínűleg nem élvezne. Ezek közé tartozik a professzionális keresőfelület, mellyel a bibliográfiai tételek is kereshetők, ugyanis az informatikai fejlesztések motorja eleinte a szakkönyvtári vonal észrevételei voltak. Mivel a tudományos világban, a kutatók részéről korábban jelentek meg azok az elvárások, amiket manapság természetesen veszünk, az ezekre az igényekre reagáló technológiai megoldásokból ma is sokat profitálunk. A városon belüli központi elhelyezkedés, a gyönyörű épület, és az ebbe betérő számtalan egyetemista szintén egy olyan adottság, amihez egy relatíve új tudományterület szakkönyvtára nem valószínű, hogy hozzájut. Meg kell említeni, hogy az országos szakirodalmi bibliográfia naprakész előállításában hatalmas segítséget nyújt a FSZEK egészségkiszolgáló központi Szerzeményezési és Feldolgozó Osztály munkája – nélkülük a bibliográfia jóval lassabban, jóval kevesebb rekorddal tudna csak frissülni.

3. A Szociológiai Gyűjtemény híd szerepe

A gyűjteményi és a szakkönyvtári funkcióval járó összintézményi feladatok egymásra rakódása alapvetően annak köszönhető, hogy a Szociológiai Gyűjtemény és előd szervezeti egységei mindvégig egyfajta híd szerepet töltek be a Központi Könyvtáron belül. Ez a szerep a Gyűjtemény önértelmezésében tehát egyrészt adottságként van jelen már a kezdetektől fogva, ami abból ered, hogy a szociológia országos szakkönyvtára az ország egyik legnagyobb közkönyvtárába integrálva működik. A 2020-as években ugyanakkor egyfajta válaszként is megfogalmazódik, azokra a kihívásokra, melyek a szakkönyvtárakat a 21. században érik. A híd szerepben olyan fejlődési irány rejlik, amely nemcsak összhangban van a FSZEK által kínált lehetőségekkel, de a szakkönyvtárak számára általában is új irányként jelenhet meg.

A Szociológiai Gyűjtemény – a többi szakkönyvtárhoz hasonlóan – keresi annak lehetőségét, hogy az elmúlt évtizedek tudományos, információs és társadalmi átalakulásai közepette is meg tudja jelenni használói előtt, és valódi, élő kapcsolatot tudjon velük kialakítani, hidat nyújtva a tudás, az információ minőségi és hiteles forrásai és az állampolgárok között. Ehhez, mivel a felhasználói igények napjainkra radikálisan átalakultak, az online teret használjuk. Ez a választás részünkről szükségszerű, ugyanakkor illeszkedik a huszonegyedik század központi trendjébe, a hagyományos és a virtuális világ egyre szorosabb összefonódásába.

„...komoly szakmai előkészítés után megtörtént a szakkönyvtári állomány statisztikai célú, virtuális lehatárolása.”

Ahogy egyre több az emberek életében fontos tevékenység kerül át részben vagy kizárólagosan a digitális térbe – itt tájékozódnak és itt keresnek információt, kapaszkodót, még kapcsolatokat is! – az is lehetővé válik, hogy az országos szociológiai szakkönyvtári tevékenységet ebben a formában reprezentáljuk, itt adjunk neki arcot és így kerüljünk közelebb célcsoportunkhoz. Az ebben rejlő lehetőségeket erősíti, hogy elemzéseink során arra jutottunk, hogy a társadalomtudósok szakmai közösségét építő online kezdeményezések és a tudományos közönségnek szóló információs források száma meglepően alacsony, az egyes szereplők szigetszerűen működnek. A Gyűjtemény ezzel talált és lefoglalt egy olyan területet, amely alkalmas lehet arra, hogy a potenciális használók számára megkerülhetetlen legyen: társadalmi kérdésekre koncentráló budapesti tudományos programajánlót hoztunk létre és megkezdtük a szakmai konferenciákról szóló beszámolók írását – mindkettő egyre nagyobb népszerűségnek örvend.

3.1. Híd a szociológia területén belül

A Szociológiai Gyűjtemény egyik vállalása tehát, hogy lehetőségeihez mérten reagál mindenre, ami a szociológia tudományával kapcsolatos. Ennek a törekvésnek két célja van. Egyrészt elhelyezzük saját magunkat a tudományos mező (Bourdieu 2009) egy pontján, közvetítő szerepben a tudományon belül, illetve a szakma iránt mélyebben érdeklődő laikusok és a szakmabeliek között. Ezzel hozzájárulunk a szociológus szakma identitásépítéséhez is: egy pályaválasztás előtt álló fiatal, vagy egy olyan felnőtt, aki más területen dolgozik, és nincs teljesen tisztában azzal, hogy mi mindennel foglalkozik a szociológia, bennünket követve egy átfogó – és szándékaink szerint érdekes és vonzó – képet kap róla. Ezt szolgálja az a számtalan rovat, amit ezen a területen indítottunk: heti programajánló, kvízek, konferencia-beszámolók, külföldi szociológiai társaságok bemutatása, klasszikus szociológusok jeles napjairól megemlékezés, tematikus válogatások, a magyar nyelvű könyvtermés célzott ajánlása. Ezek a tartalmak lényegében rovatok, amiket heti vagy havi rendszerességgel készítünk és egyaránt közzé teszünk a FSZEK honlapján lévő Szociológiai Gyűjtemény aloldalon, valamint Facebook-oldalunkon. Azt tapasztaljuk, hogy ez az általunk vállalt szerep pozitív fogadtatásra talált szakmai berkekben. Hiánypótló és nem terjeszkedik túl saját hatáskörén, mivel nincs más olyan intézmény vagy szervezet a szociológia területén, amely ezzel foglalkozna – az egyetemi tanszékek és különböző kutatóintézetek érthetően mind a saját eredményeiket és kutatóikat népszerűsítik, nem töreksenek a szociológiáról való általános, átfogó kép alkotására és folyamatos kommunikálására.

Másik célunk a bevezetőben említettekkel összhangban, ismertségünk növelése, a Szociológiai Gyűjtemény nevének megjelenítése a tudományos közéletben. Ahogy fentebb utaltam rá, mind az állomány, mind az azt használó olvasók, mind a szakkönyvtári szolgáltatások integráltan jelennek meg: a Központi Könyvtár állománya, olvasói, szolgáltatásaiként – tehát nem autonóm gyűjteményi teljesítményként. Ebből következően – és nem elítélhető módon – a szakkönyvtári dokumentumokat használó olvasókban sem tudatosul, hogy a Központi Könyvtár valójában országos szociológiai szakkönyvtár is, és e minőségéhez a Szociológiai Gyűjtemény tevékenysége révén járul hozzá. Az egyetemisták, akár szociológusok, akár más szakon tanulnak, azért jönnek ide, mert ez a Fővárosi Könyvtára, ami szép, és jó helyen van, és tesznek egy próbát, hogy hátha megtalálják a nekik kellő tankönyvet, jegyzetet. Azt, hogy ez valóban így történik, csupán annak tulajdonítják, hogy a könyvtár nagy, és „sok minden” van benne, nem pedig annak, hogy országos szakkönyvtári funkciót

„...a Szociológiai Gyűjtemény és előd szervezeti egységei mindvégig egyfajta híd szerepet töltek be a Központi Könyvtáron belül”

visz a szociológia területén – erről ugyanis nem tudnak. Végezetül a szociológiai szakkönyvtárnak meg kell találnia a helyét a korunkat jellemző digitalizációs és információs dömping keretei között is – különös tekintettel napjaink generációs változásaira. Ez a kihívás az elmúlt két évtizedben keletkezett, a szakkönyvtárak helyzetének megváltozásával párhuzamosan: „a szakkönyvtárosnak egyszerre kell megküzdenie a digitális dokumentumtermelés és a globalizálódó kutatói hálózatok kihívásaival” (Rózsa 2016 p. 314).

A hatvanas évek közepe táján, mikor Magyarországon a szociológia intézményesült, és a hetvenes évek elején, mikor a szakkönyvtári funkcióra külön szervezeti egység jött létre, és utána még nagyjából három évtizeden át az egyetemisták és a kutatók bejártak a könyvtárba, és aktív kapcsolata volt az osztálynak az olvasókkal, mert a tanuláshoz, tanításhoz, kutatáshoz szükséges könyveket, folyóiratokat itt érték csak el. Az internet előtti időkben az osztály által nyújtott dokumentációs szolgáltatások magas színvonala nélkül nem tudták volna szakterületük legfrissebb eredményeit megismerni, azokhoz hozzáférni. Ezért a szakma még élő, aktív vagy kevésbé aktív nagyjai – ma nyugdíjas korú emberek – tudják, hogy a Központi Könyvtár országos szociológiai szakkönyvtár, benne minden magyar vonatkozású szociológiai anyag megtalálható, és országos szakbibliográfiát készít – azok viszont, akik már a tömegképzés kereteiben jártak egyetemre (azaz ma 40 év alattiak), már nincsenek ezzel tisztában.

Az információkeresési szokások megváltozásával, az interneten elérhető legális és illegális digitális tartalmak terjedésével a mai fiatal szociológusok sem a nyomtatott szakirodalomra, sem az azt rögzítő bibliográfiára nincsenek már abban a mértékben rászorulva tudományos eredményeik felmutatásához, mint amennyire tanáraik voltak a rendszerváltást megelőző 20 évben és az azt követő egy évtizedben. A tudomány ma a piaci logika szerint működik: versenyről beszélünk, tudományos termelésről, „tudományiparról”, így a tudományos teljesítmény sem azt jelenti ma, mint a rendszerváltás előtt.

A publikálási kényszer nem segíti elő az átfogó elméleti tudás megszerzését, egy terület szakirodalmának mély ismeretét, ehelyett empirikus kutatási projektek halmozására és azok dokumentálására ösztönöz, melyekhez az adatokat vagy közvetlenül terepről, vagy másodelemzés esetén nemzeti vagy nemzetközi ingyenesen elérhető adatbázisokból szerzik (Primetz és Baksa 2022). Az oktatás is jelentős mértékben átalakult, sokkal gyakorlatiasabbá vált a társadalomtudományi szakokon is – a kurzusok elvégzéséhez szükséges minimális szakirodalmat a hallgatók zárt hálózaton keresztül, digitalizálva elérik, és a mai generáció számára már nem idegen, hogy elektronikusan olvasson². Jól jelzi a változás radikális voltát, hogy míg korábban nem lehetett egy egyetemet elvégezni a könyvtár használata nélkül, ma a társadalomtudományi területen tanuló diákok túlnyomó többsége csak akkor megy be a könyvtárba olvasási, irodalomgyűjtési céllal, ha azt a tanárai kötelező, számonkérhető módon előírják neki (Kerékgyártó 2024). Hidat kellett tehát építenünk a fiatal szociológus szakma felé, amely egyre inkább elfordult a „hagyományos” könyvtáraktól.

Az ötletünk az volt, hogy miközben ünnepeljük és virtuálisan felköszöntjük a magyar szociológia nagyjait, 70., 75., 80. születésnapjukon, illetve megemlékezünk a nagy külföldi klasszikusokról születésük és haláluk évfordulóján, a fiatal szociológusgeneráció sehol sem jelenik meg, nem szerepelnek. A hónap szociológusa rovat nekik ad bemutatkozási lehetőséget, azaz az új generáció oszthatja meg gondolatait, beszélhet az őt érdeklő kutatási területről, mesélheti el, hogy hogyan talált rá a szakmára és témájára. Ez a sorozatunk³ számunkra is

„...a szociológiai szakkönyvtárnak meg kell találnia a helyét a korunkat jellemző digitalizációs és információs dömping keretei között is...”

² KIT hírlevél, 2022. november 26. „Nem kinyomtatják az online szöveget, hanem beszkenelik a nyomtatottat!” elérhető: http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=nem_kinyomtatjak_az_online_szoveget_hanem_beszkenelik_a_nyomtatottat

³ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményének honlapján: <https://fszek.hu/sociology/szgy-szerzoink-a-honap-szociologusa>

megdöbbentően nagy sikert aratott, a legelső interjú óta rendkívül komolyan veszik. A szakma számontartja, az online térben viták is zajlottak akörül, hogy ki került be és miért pont ő. Elmondható tehát, hogy a célt elértük: a Szociológiai Gyűjtemény neve forgott és a fiatalabbak számára is újra jelent valamit.

3.2. Híd a különböző kompetenciák között

A generációs és információs kérdések részben már átvezetnek az új szerepfelfogás második komponenséhez: a Szociológiai Gyűjtemény tevékenységével hidat képez az eltérő kompetenciák között, és ennek megvalósulási formája szintén két olyan projekt, amelyeket az elmúlt két évben indítottunk újtá. Az egyik kompetencianövelő, áthidaló kezdeményezésünk a Hét könyve⁴ sorozatunk, mely heti rendszerességgel kerül ki a honlapunkra, illetve a Facebook oldalunkra.

A Hét könyve, ahogy neve is sugallja, egy könyvajánló, aminek az elsődleges célja a szociológiai állományba frissen bekerült külföldi könyvekre felhívni a figyelmet. Ezen felül azonban extra funkciója is van abban a formában, ahogyan megírjuk, köszönhetően az egyik magasan képzett kollégánknak. Ő ugyanis nem egyszerűen szubjektív ajánlókat készít, hanem valódi tartalmi összefoglalást ír a művekről, mely tartalmazza a könyv fő téziseit, ezen felül el is helyezi a tudományos diskurzusban, és ezzel három szempontból is értéket teremt. Egyrészt a globális tudományos trendek közvetítése által, hidat képezve a magyar és külföldi vizsgálódási/kutatási irányok között. Másrészt esélyteremtő szerepe is van: akik nem olvasnak elég jól angolul, vagy más területen kutatnak, azok is tájékozódhatnak a könyvek főbb állításairól. Harmadrészt e sorozat célja az is, hogy inspirációt nyújtson a tudományos közélet számára – a magyar és a külföldi szociológusok által preferált kutatási témák ugyanis csak kevésbé fedik egymást.

A Ferge Zsuzsa szakmai örökségének nyomában⁵ című, idén már második évadát tartó szabadegyetemünk kicsit más formában valósítja meg a kompetenciák közötti híd szerepét. Ezt a rendezvényt 2022-ben indítottuk a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesülettel együttműködésben, és célunk az volt, hogy általános társadalmi kérdéseken keresztül közvetítsük Ferge Zsuzsa – a magyar szociológia élő klasszikusa – munkásságának elveit. A sorozat egyes alkalmainak címei között megjelent szinte az összes fontos téma, amivel Ferge foglalkozott a társadalmi rétegződés kutatásán keresztül: a szegénység, az oktatás, a családok és gyermekek helyzete; az előadásokat pedig Ferge Zsuzsa közvetlen munkatársai és tanítványai tartották. A sorozat idén kiegészült még néhány témával, ami tavaly nem került elő: például a lakhatás, az idősügy, a fogyatékospolitika kérdésével – így egy általánosabb szociálpolitikai sorozattá nőtte ki magát a rendezvény.

Ez az esemény a Szociológiai Gyűjtemény történetében egyedülálló, egyrészt a hossza miatt: még sosem valósítottunk meg olyan, szociológiai-társadalmi kérdésekről szóló sorozatot, ami októbertől júniusig, azaz kilenc alkalmon keresztül tartott, többször teltházzal. A híd szerepet ebben az esetben kétféleképpen is érthetjük: a klasszikus tudományközvetítő értelemben, valamint az elméleti, illetve a gyakorlati szakemberek egyazon eseten történő megszólaltatásaként, a két nézőpont összevetéseként.

A könyvtár történetében szintén úttörő ez az esemény abban a tekintetben, hogy most először élőben közvetítettük az összes alkalmat, ráadásul alkalmanként távolról bekapcsolódó előadóval, ami komoly tudást és előkészületeket, valamint osztályokon átívelő együttműködést igényelt a munkatársak részéről. Ez az a pont, ami részben már átvezet a jövőbe, a digitális tartalomgyártás területére.

„A tudomány ma a piaci logika szerint működik: versenyről beszélünk, tudományos termelésről, „tudomány-iparról”...”

⁴ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményének honlapján: <https://fszek.hu/szgy-kulfoldi-szakkonyvek-a-het-konyve-2023>

⁵ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményének honlapján: <https://fszek.hu/sociology/szgy-projektek-fzs-szabadegyetem>

3.3. Digitális tartalomgyártás

A Ferge Zsuzsa szabadegyetem létrejötte önmagában is jelentős eredmény, mert sikerült megvalósítani egy olyan társadalomtudományi rendezvénysorozatot, amely közel hoz egymáshoz szakmai nézőpontokat, ugyanakkor ismereteket is nyújt az érdeklődő laikusok számára. Másrészt viszont hosszabb távú stratégiában gondolkodva ez a programsorozat azt is lehetővé teszi, hogy kitaláljuk a digitális tartalomszolgáltatás mikéntjét. A jövő könyvtára véleményem szerint a digitális tartalmak előállítása nélkül nem valósítható meg, és a Szociológiai Gyűjtemény már ma is számos ilyen tartalmat gyárt: a Hét könyve, a konferenciabeszámoló, a szabadegyetem egyes alkalmainak online változata mind olyan, általunk előállított tartalom, amely egyedi és máshol nem érhető el. A szabadegyetem előadásait ezen a ponton én nem a végeredménynek, csak a kezdetnek, nyersanyagként tekintem, amit megfelelő módon felépítve akár felcímkézve, tananyagként is lehet szolgáltatni, akár a katalóguson keresztül is a jövőben.

„Elmondható tehát, hogy a célt elértük: a Szociológiai Gyűjtemény neve forgott és a fiatalabbak számára is újra jelent valamit.”

4. A híd szerepből adódó kihívások

A Szociológiai Gyűjtemény tehát egyfelől maga a híd, másfelől hidat épít, azonban az évek múlásával egyre inkább szembesül a szűkös erőforrásokkal. Megalakulásakor az osztály önálló, saját karakterét nyújtó tevékenysége a szociológia tudományának dokumentációja volt (Katsányi-Tóth 2008), mely a megalakulását követő nagyjából három évtizedben a szociológia területén megkerülhetetlenné tette ezt a részleget: összesen tizenegy(!) különböző dokumentációs szolgáltatást nyújtott, de egy viszonylag szűk rétegnek, hiszen ekkor még nincsenek évfolyamonként száz fővel induló szociológus szakok. A számítógépesítés, valamint az információs robbanás után ezen szolgáltatások egy része feleslegessé, más része előfizetett adatbázisok segítségével kiválthatóvá vált. Egy dokumentációs szolgáltatás – a legfontosabb – azonban a mai napig megmaradt, ez pedig a magyar szociológiai szakirodalom országos bibliográfiájának készítése. A szociológiai bibliográfia történetéről, alakulásáról több átfogó tanulmányt is megjelentetett Karbach Erika (Karbach 2003, 2013), az osztály eddig leghosszabb ideig hivatalban lévő vezetője.

Az országos szakkönyvtárakról szóló 30/2014 (IV. 10.) EMMI rendelet azonban további feladatokat határozott meg, melyeket a Központi Könyvtárnak a szociológia országos szakkönyvtáraként el kellett látnia. Ezek közül a feladatok közül a Szociológiai Gyűjtemény munkájának hozzájárulásával öt nagyobb feladatkört lát el a Központi Könyvtár, melyek:

Országos szociológiai bibliográfia készítése

- Nyomtatott könyvek és folyóiratok analitikus kijelölése – minden, a könyvtárba bekerülő társadalomtudományi dokumentum szisztematikus átnézése, nem korlátozódik csak a szigorú értelemben vett szociológiai dokumentumokra.
- Elektronikus folyóiratok számbavétele, analitikája szociológiai területen.
- Bibliográfiaépítés, tartalmi feltáró munka: könyvek, folyóiratok, elektronikus források, évi 4–5000 tétel feldolgozása, tárgyszavakkal ellátása tezaurusz alapján.

Szakkönyvek és szakfolyóiratok beszerzése magyar és külföldi nyelven, ezek szolgáltatása

- Válogatáson alapuló könyv- és folyóiratbeszerzés központi könyvbeszerzést megnyerő szolgáltató kínálatából.

- Proaktív könyvbeszerzés: utánajárás a központi ellátó kínálatában nem szereplő magyar és külföldi szociológiai szakkönyveknek.
- Olvasóterem gondozása (szociológiai + társadalomtudományi + bölcséleti könyvek).
- Folyóiratgaléria gondozása (szociológiai szakfolyóiratok).

Elektronikus szolgáltatások

- Szociológiai szakadatbázisok kiválasztása, működésük ellenőrzése, népszerűsítése.
- Teljes szövegek felkutatása, katalógus rekordokhoz csatolása.

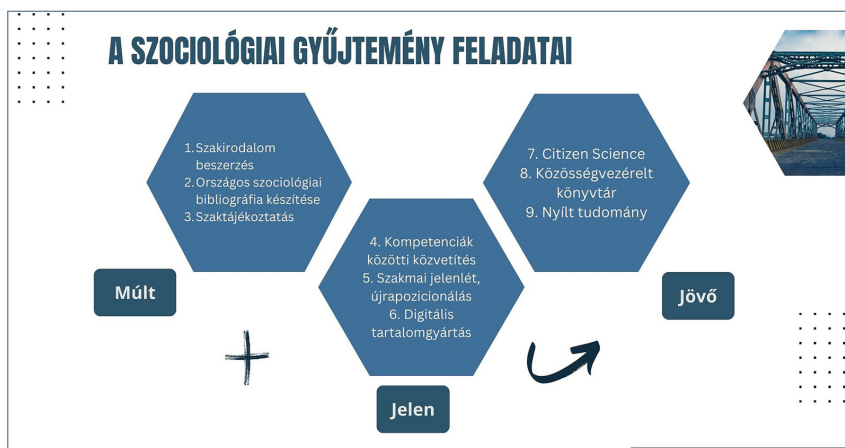
Heti 56 óra szaktájékoztatási ügyelet biztosítása

Egyéb feladatok

- Honlapon saját aloldal fenntartása.
- MATARKA-val való együttműködés a szociológiai folyóiratok területén,
- első éves szociológusoknak katalógus- és könyvtárhasználati oktatás,
- könyvtári munkacsoportokban való részvétel – a szakkönyvtárat használó olvasók, kutatók képviselője a szolgáltatások fejlesztése során.

A helyzet különösen nehéz, mert miközben ez az öt nagyobb feladatkör és a hozzájuk tartozó számtalan kis feladat alkotja ma a Szociológiai Gyűjtemény mindennapi tevékenységét, folyamatosan próbálunk reagálni, és az ismertett híd szerepben is helytállni. Bár még a 2014-es rendeletben célként megfogalmazott feladatok terén is lenne hová előrelépni, ahhoz, hogy a rendeletben felsorolt összes országos szakkönyvtári funkciót ellássuk, és az új szakkönyvtári trendekre is adekvát választ adjunk, egy jóval nagyobb létszámmal működő egységre lenne szükség – erőforrásaink határára érkezünk. (1. ábra)

„Egy dokumentációs szolgáltatás – a legfontosabb – azonban a mai napig megmaradt, ez pedig a magyar szociológiai szakirodalom országos bibliográfiájának készítése.”

1. ábra: A Szociológiai Gyűjtemény feladatai

5. Híd-szerep a jövőben

Miként a Szociológiai Gyűjtemény eddig is próbált a szakkönyvtári és a köz-könyvtári megközelítés, az ezekből adódó különböző célkitűzések és elvárások határán egyensúlyozni, ez a törekvés előreláthatóan a jövőben is meghatározza tevékenységét. A szakkönyvtári funkcióval kapcsolatban evidencia, hogy ma már nem elegendő a dokumentumok beszerzése és feltárása; az ezzel szorosan összefonódó adatbázisépítés és annak szolgáltatása. Miközben tagadhatatlan,

hogy a Szociológiai Gyűjtemény sosem szenvedett hiányt az állománybeszerzéshez kapcsolódó erőforrásokban – azaz nyomtatott és elektronikus könyvekre és folyóiratokra mindig jutott pénz –, aközben a szakkönyvtári szolgáltatási paletta egyéb területei fejletlenek maradtak. Kalydy Dóra kilenc olyan trendet azonosít be az állomány beszerzésén-megőrzésén-feltárásán felül, melyekre a szakkönyvtáraknak hazánkban reagálniuk kell, hogy meg tudják őrizni a tudományban betöltött szerepüket. A kilenc trend a következő: 1. Együttműködésen alapuló újgenerációs könyvtári platform bevezetése. 2. Nyílt hozzáférés a tudományos publikációkhoz, adatokhoz: Open Access, Open Science, Open Data. 3. A tudomány társadalmiasítása – citizen science. 4. Digitalizálás. 5. A tudománymetria átalakulása. 6. Adatbányászat, szövegbányászat. 7. A könyvtár hitelesítő szerepe – „hiteleshely”. 8. Országos Könyvtári Rendszer. 9. Új könyvtárosi készségek, kompetenciák (Kalydy 2018).

A Szociológiai Gyűjtemény tisztában van ezekkel a trendekkel – egyes esetekben maga is kezdeményezője, motorja lehet egy-egy szolgáltatás kialakításának. Aktuális példa erre a DSpace szoftverrel megvalósított intézményi adattár bevezetése, fejlesztése, amelynek kialakításában, véleményezésében a Szociológiai Gyűjtemény fentebb említett tartalomelőállítási szándékai, már meglévő számos digitális tartalma miatt közelről érintett. Célunk azonban, hogy ezek is az általunk vállalt híd-szerep részeként jelenjenek meg.

Az open science egyre erősödő kibontakozásával összhangban a Gyűjtemény számos OA adatbázist gyűjt és mutat be honlapján, a nyílt tudomány kialakítását a szakkönyvtári szcéna egyik legfontosabb missziójának tekintjük, amire azonban csak együttműködések útján van valódi esély. Reális cél lehet hosszabb távon a kilenc trend közül a tudomány társadalmiasításában való aktívabb részvétel – azaz a citizen science mozgalomba történő becsatlakozás, vagy a könyvtár, mint hiteles hely eszméjének megvalósítása: „A könyvtár, mint »hiteleshely« az adott fizikai tér kapcsán is fontos, hiszen a virtuális térben elveszőben lévő kutatókat, felhasználókat a könyvtár épület adta valósága irányítja útba, ahová be lehet menni, meg lehet kérdezni, meg lehet keresni az adott kérdésre a választ” (Kalydy 2018 p. 443).

A közkönyvtárral való szoros összefonódásának következményeképp a Szociológiai Gyűjtemény a szakkönyvtári trendeken felül érintett az új közkönyvtári trendekben is, ezen belül is a közösségvezérelt könyvtár megvalósításában, ahol „...tehát a fő eszköz a kapcsolat, a partnerség, az együttműködés, a könyvtáros a »megmondóból« nyitott fülű (és szívű) hallgatóvá válik, a szolgáltatások pedig együttműködés eredményeként alakulnak ki” (Koreny 2018b p. 18). A híd szerep további megvalósítási lehetősége ennek kapcsán a Szociológiai Gyűjtemény számára az egyes szakmai műhelyekhez kötődik.

Számos olyan egyesület, műhely, szakkollégium, illetve civil szervezet működik, mely vagy kimondottan szociológiai – tehát tudományos tevékenységet végez, vagy pedig bizonyos társadalmi rétegekhez szól – tehát a szociológia eredményeire építve vagy azokhoz hozzájárulva tevékenykedik. Misszióink tekintjük, hogy ezeket a szereplőket összehozzuk, és hidat építsünk közöttük. Ez a vállalkás különösen fontos lehet azoknak a műhelyeknek és kutatóknak, akik nem a szociológia fősodrához tartoznak, nem a leginkább támogatott témákkal, ügyekkel foglalkoznak, nem hagyományos kutatási módszerekkel, hanem alternatív eljárásokkal (deliberáció, radikális pedagógia) közelítenek új (pl.: mesterséges intelligencia), vagy napjainkban kevésbé kutatott (pl.: kulturális egyenlőtlenségek) kérdésekhez. Ehhez az irányhoz már szükség lenne egy

„Az open science egyre erősödő kibontakozásával összhangban a Gyűjtemény számos OA adatbázist gyűjt és mutat be honlapján...”

valódi, fizikai „harmadik helyre”, egy közösségi térre, ahol a szakmán belüli sokszínűség kibontakozhat, és a párbeszéd kialakulhat. A tudományos közösségre ugyanúgy igazak a következő sorok, mint bármely közösségre: „A közösségi jólét lényeges aspektusa, amely az egyéni jólétet is érinti, az infrastruktúra, azaz: a közösség (és benne az egyén) szükségleteinek megfelelő fizikai terek és szolgáltatások elérhetősége. A megfelelő infrastruktúra és szolgáltatások segíthetik a társadalmi hálózatok kiépítését: a közösségek, közösségi hálózatok fejlesztését; a közösségi részvételt és a közösségi (civil) szerepvállalást; a jól kialakított közösségi terek pedig hozzájárulhatnak ahhoz, hogy egy közösség tagjai kölcsönhatásba lépjenek egymással” (Koreny 2018a p. 21).

Felhasznált források

Bourdieu, P. (2009) *A tudományos mező*, Replika, 20(67), p. 11–36.

Gócza, J., Karbach, E., Sándor, T. (2018) *Szakgyűjteményi feladatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: hagyomány és változás*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 49(10-11), p. 426–433.

Gaálné Kalydy, D. (2018) *A magyarországi szakkönyvtárak előtt álló kihívások*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65(9), p. 437–449.

Karbach, E. (2003) *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményének 30 éve (1973-2003)*, A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 28(40), p. 174–194.

Karbach, E. (2013) *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai Gyűjteményének tíz évéről (2003-2013)*, Könyvtári Figyelő, 59(4), p. 683–696.

Katsányi, S., Tóth, Gy. (2008): *A fővárosi könyvtárának története. 2. kötet. 1945–1998.*, FSZEK, Budapest, ISBN: 9789635814374

Kerégyártó, Á. (2024) *Egyetemi oktatás könyvek nélkül? Kerekasztal-beszélgetés a Magyar Szociológiai Társaság 2023. évi Vándorgyűlésén a FSZEK Szociológiai Gyűjteményének szervezésében*, (kézirat)

Kovácsné Koreny, Á. (2018a) *A könyvtár szerepe és lehetőségei a közösségi jólétben*, Könyvtári Figyelő, p. 20–26.

Kovácsné Koreny, Á. (2018b) *Könyvtár és közösség, avagy a közösségvezérelt könyvtár elmélete és gyakorlati megvalósításának lehetőségei*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65(1), p. 15–26.

Primetz H., Baksa, M. (2022) *Izomorfizmus a társadalomtudományi publikációs gyakorlatban*, Educatio, 31(2), p. 426–433, <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.2.4>

Rózsa, D. (2016) *Szakkönyvtár a holnap határán 1. rész: A szakkönyvtárügy nemzetközi trendjei és a külföldi szakkönyvtárak*, Könyvtári Figyelő, 2016(3), p. 313–326.